

ЮРИДИЧНА СОЦІОЛОГІЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНА ВЗАЄМОДЕТЕРМІНАЦІЯ ПРЕДМЕТА І МЕТОДА

Питання про те, якою є концептуальна природа метода юридичної соціології, з яких компонентів він складається, дискусійне. Деякі вчені вважають, що метод даної науки складається з її теоретико-поняттєвого апарату. На думку інших, в метод входять не лише теоретичні принципи, поняття, категорії, але й загальні та спеціальні методи пізнання. Сутність же третього підходу виражається в тому, що метод юридичної соціології складають загальні, особливі та спеціальні способи, прийоми наукового пізнання. Поняття та категорії не є самостійними методами наукового пізнання, хоча й відіграють важливу роль у процесі пізнання, слугують концептуальною основою методів. Отже зазначена проблема не отримала однозначної інтерпретації у відповідній науковій літературі й до цього часу залишається нерозв'язаною. В даній статті ми спробуємо дати характеристику метода юридичної соціології, показати його сутність та особливості, розкрити взаємозумовленість предмета і метода даної наукової системи знань.

Об'єктом юридичної соціології є право перш за все як самодостатній феномен об'єктивного світу, право у взаємодії та взаємозв'язках з іншими об'єктами (матеріальними та духовними), на які воно впливає і які чинять вплив на нього. Проблеми держави, наприклад, розглядаються лише тою мірою, якою це необхідно для більш поглибленого розуміння сутності та призначення самого права, його генезису, механізмів його дії, реалізації. Держава в даному разі досліджується, вивчається як правове явище. Юридична соціологія, як справедливо наголошує П.С.Пацурківський, "покликана досліджувати суще, юридичну практику, те, що складається під впливом права в реальному житті" [13, с. 12].

Метод юридичної соціології - соціолого-юридичний метод - це шлях заглиблення юридико-соціологічного пізнання від об'єкта до предмета, від первісних, емпіричних знань про право до теоретичного, категоріально-правового, наукового соціолого-юридичного знання про нього. Предмет юридичної соціології, як і будь-якої іншої науки, є теоретичним вираженням об'єкта (права) всіма наявними або доступними

їм методами та засобами. А це означає, що право як об'єкт пізнання може бути репрезентоване не лише за допомогою понять і категорій, але й через інші пізнавальні можливості (моделі, схеми). Юридико-соціологічне пізнання, аналіз права як особливого динамічного соціально-правового феномену з точки зору генезису та дії в суспільстві - це й його поняттєво-правове осмислення, теоретичне моделювання, конструювання як системи юридичних понять.

Метод юридичної соціології - це соціолого-юридичний метод, спосіб юридико-соціологічного пізнання, вироблення та організації специфічних знань про право як динамічний соціально-юридичний феномен. Це нескінчений процес поглиблення, збагачення, розвитку та збільшення наукових знань про право як специфічний соціально-юридичний феномен; це безперервний процес розвитку, рух від емпіричного рівня знань до теоретичного рівня. Досвід юридико-соціологічного вивчення права яскраво свідчить, що формування та розвиток юридичної соціології як самостійної юридичної дисципліни можливі лише на основі тісного зв'язку та предметної єдності емпіричних і теоретичних рівнів юридико-соціологічних досліджень.

Схема співвідношення таких категорій, понять, як предмет і метод юридичної соціології, не може бути абсолютизована в тому розумінні, що їх взаємозв'язок, їх співвідношення завжди постійне, незмінне: предмет юридичної соціології - це ведуча, провідна, детермінуюча категорія, а метод - за будь-яких умов постійно супутнє, другоряднє, пересічне явище [6, с. 70]. За допомогою соціолого-юридичного методу предмет юридичної соціології конкретизується та розгортається у відповідну юридико-соціологічну теорію (юридичну соціологію) як єдину систему знань про соціальний, юридико-соціологічний аспект права. Юридико-соціологічна теорія (юридична соціологія) як форма достовірного наукового знання про право як динамічний соціально-юридичний феномен повинна відповідати критеріям науковості. Критеріями науковості кожної теорії прийнято вважати об'єктивність і верифікованість отриманих фактів, доказовість

та аргументованість, обґрунтованість і несуперечливість основних положень, загальнодоступність і відтвореність [3, с. 15].

Юридико-соціологічна теорія містить в особі специфічні методи пояснення та передбачення явищ її предметної сфери. Теорія як результат пізнання соціальних проблем права формулює, задає соціолого-юридичний метод. Але свою функціональну роль вона виконує лише тоді, коли сама виступає дійовим методом дослідження, коли трансформується в метод (від знання про об'єкт до методу як знання про дії з об'єктом). Теорія і є специфічною формою методу; системним, функціональним та структурним втіленням, вираженням методу юридико-соціологічного пізнання права, результатом його гносеологічної та системоутворюючої функції. Юридико-соціологічна теорія – це форма вираження методу юридичної соціології в дії, в творенні нової системи юридичних знань на основі й з позицій відповідної концепції юридико-соціологічного праворозуміння. Теорія містить в собі обґрунтування методу, а він, в свою чергу, виступає як вираження евристичної функції теорії. Тому неправомірно протиставляти теорію та метод юридичної соціології. Водночас не слід їх повністю ототожнювати та заперечувати відносно самостійність останнього в структурі юридичної соціології. Оскільки їх ототожнення, повне розчинення методу в теоретичному знанні унеможлиблює дослідження конкретних процесів реалізації евристичної функції юридико-соціологічної теорії, механізму переходу предметного теоретичного знання в правила методу, впливу практики на розвиток теорії та методології.

Метод юридичної соціології має подвійну природу: він виступає як форма знання та як спосіб діяльності. Як елемент юридичної соціології він функціонально пов'язаний з юридико-соціологічною теорією. “Метод породжує теорію, теорія породжує метод. З одного боку, він є результатом теорії, а з іншого, як розгорнута схема пізнавальної діяльності, сам створює теорію, є її основою. Теорія в подальшому лише коригує метод” [5, с. 67]. Метод юридичної соціології не є простим відтворенням, копіюванням загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Його пізнавальні можливості зумовлені, задані евристичним, творчим потенціалом відповідної концепції праворозуміння, що лежить в основі юридичної соціології та обмежені сферою предмета останньої. Метод хоча й базується на пізнаних закономірностях генези та

дії права як особливого соціально-правового феномена, але являє собою якісно новий компонент юридичної соціології, розробка якого стає можливою в процесі спеціальних досліджень. Його необхідно розглядати як вихідну базисну категорію методології (вчення про методи, способи та шляхи пізнання об'єкта) юридичної соціології, цілісність якої відповідає цілісності самої юридичної соціології.

Заперечення викликає позиція Ю.І.Гревцова, який ототожнює поняття методу юридичної соціології, її методології та методики юридико-соціологічного дослідження [1, с. 47-57]. Їх ототожнення стає перепорою на шляху наукового дослідження й зрештою заводить його у глухий кут при вирішенні питання взаємозумовленості об'єкта, предмета, метода та теорії даної дисципліни. Юридико-соціологічна теорія та методологія юридичної соціології становлять дві взаємопов'язані частини наукового пізнання права як динамічного соціального явища з власною юридичною специфікою, кожна з яких відповідає за свою ділянку пізнавальної діяльності. Перша приділяє увагу соціальній природі права, юридико-соціологічному аспекту права. Вона складається з концептуальних положень, що пов'язані між собою спільністю предметної сфери та методології, яка застосовується. Друга – процесу пізнання права й включає систему методів, принципів.

Враховуючи логіку взаємозв'язку та внутрішньої єдності предмета та метода юридичної соціології, пізнавальні прийоми, засоби, процедури, методи теоретичних та емпіричних досліджень права, які запозичені з інших наук, зокрема із загальної соціології, використовуються опосередковано, а не безпосередньо, не в їх вихідній та готовій, незмінній формі. Юридична соціологія використовує їх в трансформованій формі як складові моменти юридичного знання, лише переломлюючи їх під особливим кутом погляду свого предмета та метода. Тому неправомірно стверджувати, нібито юридична соціологія – це просте “доповнення” юриспруденції соціологічними методами емпіричних досліджень, механічне поєднання повсякденних, загальновідомих уявлень про право з деякими соціологічними прийомами дослідження [2, с. 45-46; 4, с. 210]. “Щодо соціологічних методів, – наголошує В.В.Оксамитний, – юридична наука (юридична соціологія. – С.С.) повинна зайняти чітку та цілком визначену позицію: оптимальний відбір із усього комплексу соціологічних методів тих, які найбільше відповідають завданню нау-

кового опису та дослідження соціальних аспектів правової реальності; необхідність дати юридичну інтерпретацію соціологічним методам, що застосовуються, на основі проведення конкретних досліджень правових проблем і визначення їх локальної ефективності стосовно до конкретної проблематики соціально-правових досліджень...” [11, с.45-46]. Отже, саме концепція юридико-соціологічного праворозуміння виражає сутність, внутрішній зміст, характерну особливість метода юридичної соціології. Концепція праворозуміння – це базисна категорія як предмета, так і метода юридичної соціології [8, с. 88-90]. У контексті зазначеного, питання про те, при яких же умовах певну концепцію праворозуміння можна буде охарактеризувати, виокремити саме як концепцію юридико-соціологічного праворозуміння, на відміну від загальносоціологічних уявлень про право, набуває додаткової актуальності.

Насамперед, обов'язковим є аналіз права як особливого соціально-юридичного феномену. Юридико-соціологічний аналіз права, як ми вже відзначали, передбачає його трактування як єдиного динамічного системного утворення, як “цілісної динамічної системи” [13, с. 10]. Отже, постає необхідність: по-перше, виокремлення складових компонентів цього утворення; по-друге, аналізу кожного з них або, принаймні, основних; по-третє, дослідження, пізнання внутрішніх зв'язків, тобто зв'язків між ними в межах системи, а також зовнішніх зв'язків; по-четверте, аналізу, вивчення генезису, розвитку, динаміки правового феномену. Генетичний аспект, як й динамічний погляд на право, є невід'ємною частиною юридико-соціологічного праворозуміння, оскільки генетично зрізане поняття права не може розкрити, пояснити закономірності розвитку та дії права як властивість сутності останнього. Не випадково Н.Неновські зауважує: “Право – невід'ємний елемент соціальної динаміки. Тому й погляд на нього повинен бути динамічним. Це досягається в тому випадку, якщо норми права розуміються по-новому, не лише з формально-дегматичної точки зору, але й соціологічної (юридико-соціологічної – С.С.). Динамічний погляд на право неможливий без визначення його соціологічного, точніше, соціолого-онтологічного, реально-практичного рівня, без визначення цього рівня як рівня власне права. Тут правова нормативність може бути пояснені і ... як особлива якість даних суспільних відносин. Тут ми вже маємо справу не стільки з правовими нор-

мами в тому вигляді, в якому вони існують в правотворчій свідомості та оголошені в різноманітних офіційних юридичних джерелах, скільки з правовими відносинами та зв'язками, з наявними правами та обов'язками, з правозастосуванням та іншими формами реалізації права” [9, с. 21].

Концепція юридико-соціологічного праворозуміння, як і будь-яка концептуальна модель права, концентровано виражає свою сутність у специфічному формулюванні методу. “Кожна концепція, чи то юриспруденція понять, природне право, чи право позитивне – це певний метод. Метод же права – це завжди логіка реалізації та розвитку права, в усякому випадку, певне розуміння цього розвитку” [5, с. 273]. Саме концепція юридико-соціологічного праворозуміння і утворює основний концептуальний каркас методу юридичної соціології.

Характерні, відмінні ж властивості різноманітних концепцій юридичної соціології зумовлені зрештою специфікою відповідної концепції юридико-соціологічного праворозуміння, що лежить в їх основі [8, с. 88-90]. Тобто, принципове, кардинальне переакцентування наукової парадигми юридичної соціології є закономірним наслідком зміни фундаментальних уявлень про право. Зокрема, лібертарне юридико-соціологічне праворозуміння дає своє поняття права (форма виразу та здійснення соціальних інтересів згідно з принципом формальної рівності), створює відповідну теоретичну базу, необхідну для формування нової концепції предмета та методу юридичної соціології. У відповідності з таким підходом предмет юридичної соціології визначають як форму виразу, захисту та реалізації правоутворюючих інтересів, тобто соціальних інтересів, які узгоджуються з принципом формальної рівності. Дослідження та пізнання права в контексті його соціальних зв'язків і соціальної ролі з позиції принципу формальної рівності оголошують основним методом юридичної соціології [8, с. 88-90]. Розгляд права крізь призму свободи становить свого роду вихідний та основоположний момент лібертарного праворозуміння [10, с. 28; 7, с. 8; 12, с. 7]. Інші ж варіанти юридико-соціологічного праворозуміння викладають свої поняття права. Прихильники цих варіантів праворозуміння вважають, що термін “право” не обов'язково або не завжди та не скрізь означає саме вимоги свободи та норми. Зокрема, право з позицій реалістичної школи в правознавстві, що зародилась та набула значного поширення в США, зводиться виключно до ком-

плексу дій та поведінки його суб'єктів, в процесі яких його норми створюються, тлумачаться та змінюються [1, с. 137]. Отже, перед юридичною соціологією, яка спирається на положення відповідної концепції юридико-соціологічного праворозуміння, постає завдання перегляду накопиченого досвіду під кутом погляду нових підходів до праворозуміння та розробки теоретичних конструкцій, які дозволять включити проблематику соціальної обумовленості права, механізму його дії і т.д. до нової концепції її предмета.

В юридичній соціології успішно застосовуються різноманітні загальнонаукові методи пізнання: діалектичний метод, метод системного аналізу, метод структурно-функціонального аналізу як один із напрямків системного підходу, метод моделювання, статистичні методи, метод експериментування, історико-еволюційний метод, метод факторного аналізу, метод наукового співставлення (порівняння), метод експертного аналізу (експертних оцінок), метод та прийоми логіки і т.д. Між тим, жодний із загальнонаукових методів не має методологічного значення поза предметом тієї науки, в якій він застосовується або повинен застосовуватися, оскільки необхідно ще його "переплавити", тобто пристосувати, конкретизувати у відповідності з об'єктивною логікою розвитку об'єкта, що пізнається спеціальною науковою дисципліною. Пристосування, адаптування загальнонаукових методів до логіки права як об'єкта юридико-соціологічного пізнання, до його онтологічної своєрідності, специфіки і є умовою набуття ними методологічного значення в юридичній соціології. Специфіка об'єкта впливає на способи його вивчення. Інакше кажучи, характеристики методів залежать від сфери їх застосування [14, с. 9; 4, с. 210-276; 15, с. 55].

Особливе місце в методологічному інструментарії юридичної соціології займають методи збору та аналізу первинної емпіричної інформації, соціологічні методи: вибірковий метод, метод спостереження, метод аналізу документів (контент-аналізу), метод соціального експерименту, метод опитування (анкетування, інтерв'ювання та експертної оцінки). Ефективність використання цих та інших методів як компонентів методу юридичної соціології залежить від належної інтеграції їх в поняттєву систему юридико-соціологічної теорії, від конкретизації, юридизації їх теоретико-гносеологічного потенціалу під специфічним кутом погляду мети та завдання юридико-соціологічного пізнання, відповідної концепції юридико-соціологічного пра-

ворозуміння. Юридична соціологія повинна розкрити, в чому полягає специфіка застосування кожного компоненту її метода, які найбільш ефективні форми їх використання та які конкретні правові проблеми перш за все можуть бути досліджені за їх допомогою. Обґрунтуванням ефективності кожного методу повинна стати предметна теорія (або ж сукупність теорій), адекватна сфері їх застосування.

Отже, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що гносеологічна специфіка юридичної соціології впливає зі складного перетину пізнавальних особливостей об'єкта, предмета, теорії, методу та функцій цієї науки.

Список літератури

1. Гревцов Ю.И. Социология права: Статус. Метод. Предмет // Правоведение.- 1996. - № 1. - С. 47-57.
2. Забигайло В.К. Право и общество: Новые проблемы и методы буржуазного правоведения. - Киев: Наукова думка, 1981. - 215 с.
3. Злобин Г.А., Тищенко В.В., Шлыков С.А. Социологические исследования в праве // Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды ВНИИСЗ - Вып. 4. - Москва, 1975. - С. 38-51.
4. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. - М.: Изд-во МГУ, 1994. - 136 с.
5. Карбонье Ж. Юридическая социология. - Б.:БГК им И.А.Бодуэна де Куртенэ, 1998. - 352 с.
6. Козловський А.А. Право як пізнання: Вступ до гносеології права. - Чернівці: Рута, 1999. - 295 с.
7. Кудрявцев В.Н. Социология, право и криминология // Советское государство и право. - 1969. - № 2. - С. 64-72
8. Кудрявцев В.Н., Васильев А.М. Право: развитие общего понятия // Советское государство и право. - 1985. - №7. - С. 3-13.
9. Лапаева В.В. Социология права в системе обществоведения // Государство и право. - 2000. - №4. - С. 81-90.
10. Неновски Н. Право и ценности. - М.: Прогресс, 1987. - 248 с.
11. Нерсисянц В.С. Право: многообразие определенных и единство понятия // Советское государство и право. - 1983. - №10. - С.26-35.
12. Оксамытний В.В. Социологические методы исследования правовых явлений // Методологические проблемы юридической нау-

- ки: Сборник научных трудов / АН УССР. Ин-т государства и права; Отв. ред. Н.И.Козюбра. – Киев: Наукова думка, 1990. – С. 40-54.
13. **Пацурківський П.С.** Зв'язок юриспруденції з правовою практикою // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 100: Правознавство. – Чернівці: "Рута", 2000. – С. 7-12.
14. **Пацурківський П.С.** Інтегративний підхід в системі методів пізнання права // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 75: Правознавство. – Чернівці: ЧДУ, 2000. – С. 10-18.
15. **Пашков А.С., Чечот Д.М.** Эффективность правового регулирования и методы её выявления // Советское государство и право. – 1965. - №8. – С. 3-11.
16. **Суслов Ю.А.** Конкретные исследования и развитие социологии права. – Л.: ЛГУ, 1983. – 143 с.

Стаття надійшла до редколегії 23.02.2001 р.

S.V. Savchuk

SOCIOLOGY OF LAW: SUBJECT AND METHODS CONCEPTUAL DETERMINATION

Summary

The difficult intersection of epistemological peculiarities of object, subject, theory and method of sociology of law, defines its conceptual specifics as the legal science.